

Հրատարակի ամսոյն 8ին և 22ին
Ստորագրութեան պէտք է խղ-
ւար աղտոյի խանութի 5

Տարեկան գինն է կանխել 2 ՐԸ 100
Դոկտերէն Բաժանորդ Էդուարդ
Ըն խոստայի ծախսը վճարելու էն

ՈՒՍՈՒՄՆ ՀՆԳԵՏԵՍԵՆՕՐԵԼՅ

8 ՕԳՈՍՏՈՍ

Ա. Տ Ա Ր Ի 1861

ԹԻՒ 23

ԴՊՐՈՅ

ԿԱՄ

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐՈՒԹԻՒՆ

Տես Թիւ 19

Զ. Փէսդալոցցի, ինչպէս նաև Պաղէտով, կը բաղձային որ հրահանգութիւնը, այսինքն՝ ուսանելն, արտաքին առարկաներուն և անոնց յարաբերութեանցը դէմ յանդիման տեսութեամբը (էնդի-իսին) կամ պարզ ըմբռնմամբը սկսի։ Փէսդալոցցի մինակ ասով ալ չշատանալով, կը փափաքէր որ ուսանողք Երբոյն-Բիւն ընելու արհեստն ալ ստանան։ Անոր կարծիքն էր թէ ըմբռնուած կամ սորվուած իրեն աւելի ըմբռնելու կարողութեան մշակուելը կարևոր է։ Քանզի աս վերջինը տրդան կատարեալ դիտողութիւն ընելու, այսինքն՝ մտքին առջև դրուած բանը լիովին սորվելու, իբր թէ կլլելու և սպառելու ընդունակ կ'ընէ։

Ե. Իիլանտրոփեանք խորհրդածելու կարողութիւնն առանձին կերպով կրթելուն մեծ կարևորութիւն կու տային։ Փէսդալոցցի ասիկա շատ ուսման նիւթ չէր ընէր։ Անիկա կ'ըսէր թէ՝ ամեն ուսման նիւթ իր յատուկ կերպովն աւանդուելու է, այնպէս որ խորհելու կամ խորհրդածելու կրթութիւնն մ'ըլլայ. և կը կարծէր թէ թուոյ, Համեմատութեան ու Տարածութեան այսինքն չափաբերական գիտութեանց դասախօսութիւններն աս բանին ամենէն աղէկ միջոցն են։

Ը. Փէսդալոցցի, ինչպէս նաև Պաղէտով,

Թուաբանութեան, մանաւանդ մտաւոր թուաբանութեան մեծ կարևորութիւն կ'ընծայէր։ Բայց անոր աս ուսման տուած արժէքը՝ ոչ այնչափ թուագիտութեան լոկ գործնականօգտակարութիւնը, որչափ միտքը զօրացնելու սքանչելի միջոց մ'ըլլալուն համար էր։ Ուստի Փէսդալոցցի նախնական դպրոցաց մէջ եմոյժ երկրաչափութիւնն, ու անոր հետ կից եղող գեղեցիկ առարկաներ կաղապարելու և գծագրելու արհեստը։ Աս ճամբով անիկա կը փափաքէր աշուրները, ձեռներն ու շոշափողականը վարժելու գծագրութեան աս հիման շատ յառաջացեալ տեսակին, զոր յառաջ ոչ ոք կը խորհէր։ Պարզ ու ակնյայտնի ձևերէ՝ բաղադրեալ ու դժուարին ձևերու յառաջ երթալով, աստիճանաբար այնպէս կատարեալ կրթութեան դրութիւն մը կազմեց, որ աս նիւթը (չափաբերութիւնն ու գծագրութիւնը) ուսուցանելու մեթոտը շուտով կատարելութեան աղէկ աստիճանի մը հասաւ։

Թ. Իիլանտրոփեանք հասարակ դպրոցաց մէջ լեզուի ուսումը մուծին. բայց լեզուին կրթութիւնը գլխաւորապէս նախնական գրելու և փորձեր* պատրաստելու սահմանին մէջ դրած էին։ Իսկ Փէսդալոցցի ոչ քերականութեան կանոններուն մեղեալ կրկնութեամբը, ոչ ալ հասարակ գործածական գրութիւններու համար եղած լոկ կրթութիւններով կը շատանար։ Անոր նպատակն էր լեզուի օրէնքներուն ինքեր-

* Փորձ Կէ կ'ըսուի գրագիտութեան մէջ շարադրութիւն կամ գրուած մը, որ մանաւոր նիւթ մը կ'ապացուցանէ կամ կը լուսարանէ։

բուստ զարգացումը, անոր ներքին բնութեանը, կազմութեանն ու յատուկ ոգւոյն մէջ թափանցիլ մը յառաջ բերել. աս կերպը ոչ միայն իմացողութիւնը պիտի մշակէ, այլև անոր թափանցիլը կամ կիրքերը պիտի ազնուացնէ: Ասանկ համառօտ ուրուագծի մը մէջ՝ լեզուի հրահանգութեան աս մեթոտին գերազանցութիւնը ցուցնելան հնար է. բայց անոնք որ աս մեթոտով եղած յառաջադիմութիւններուն ու արդիւնքներուն փորձը տեսած են, անոր գործնական բնաւորութեանն ու արժուութեանը լիովին վստահ են:

Ժ. Երաժշտութեան սրտին վրայ ունեցած հզօր ազդեցութեանը համար, Պազետովի, Թոշովի և ուրիշներուն պէս, Փէսդալոցցիի դպրոցաց ուսմանց շրջանին մէջ ծայնաւոր երաժշտութիւն եմոյժ: Բայց չէր շատանար որ տղաք խաղերով (նոթա) կամ ակընջով շատ մը եղանակներ երգել սորվին. անկիւն կը բաղձար որ տղաք նուագի (մելոդի), չափոյ (րիթմ) և շարժաբանութեան (պիւմաճի) կանոնները գիտնան. աս ուսման մէջ կանոնաւոր ընթացք մ'ընեն, անոր մանր սկզբունքներուն իշնելով, և այնպէս ընելով որ երաժշտական խաղերըն այբուբենի գրերուն հնչմանը պէս անոնց ընտանի ըլլան: Նախկին և Փֆայֆերի ընդարձակ գործքերն ուսման աս ճիւղին աղէկ վիճակի մը հասնելուն մեծապէս օգնած են:

ԺԱ. Փէսդալոցցիի դէմ էր շատ Ֆիլանտրոփեան դպրոցներու և ուրիշ դպրոցաց մէջ Սոկրատեան մեթոտին եղած զեղծմանը՝ որով տղաք դեռ գիտութեան և հրմտութեան մթերը չհամբարած, անոնցմէ մօքէ բան ծնանել կը պահանջուէր: Ընդհակառակն Փէսդալոցցիի կը պատուիրէր որ ուսման ընթացքին սկիզբներն այժմու մեթոտը գործածուէր, այսինքն՝ թէ՛ վարժապետը տուն տայ և աշակերտը կրկնէ. իսկ ուսման ընթացքին վերջին ժամանակները, մանաւանդ չափաբերական և ուրիշ մաստասիրել պահանջող ուսմանց մէջ հետեւեալ մեթոտը. սյսինքն՝ վարժապետը լոկ խնդիրներ տալով ուսանողաց թողու որ իրենց կարողութիւնները կրթելով զանոնք լուծեն:

ԺԲ. Փէսդալոցցիի ալ Պազետովին պէս կ'ընդունի թէ դաստիարակողն ու աշակերտաց մէջ սէր տիրելու է թէ՛ տան թէ՛ դպրոցի մէջ, որպէս զի դաստիարակութիւնն արդիւնաւոր և օգտակար ըլլայ: Աս պատճառաւ դպրոցներու մէջ խստութիւն բանեցընելու այնչափ դէմ էր, որ չափ Պազետով. և տղոց փոյթը յորդորելու և անոնք զգօնացընելու համար եղած արտաքին կամ արուեստական միջոցներու վրայ համարում չունէր: Անկիւն կը հաւատար թէ տղաք իրենց իմացական զօրութեան աճին զգալով շատ աւելի աղէկ վարձատրուած կ'ըլլան, և կը պահանջէր որ վարժապետներն իրենց դասատուութիւնն այնպէս անոր թափանցիլ և հրապուրիչ ընեն, որ յառաջադիմութեան հեշտալի զգացում մըն՝ անոնց հնարագիտութեան ու բարոյականութեան զօրաւոր գրգիռ մ'ըլլայ:

ԺԳ. Փէսդալոցցիի Ֆիլանտրոփեանց պէս մարմնոյ կարողութիւններուն մշակութեանն ու զգայարանաց կրթութեան մեծ կարեւորութիւն կ'ընծայէր. և իր հրատարակութիւններուն մէջ աս նպատակին համար աստիճանաւոր ընթացք մը ցուցուց: Բայց որովհետև կութամուտ, վիթ, Ժան և Գլիսս աս նիւթին վրայ լիովին խօսած էին, անոր անմիջական յաջորդներն ասոր վրայ նորէն բան չգրեցին:

Ասոնք են ան մեծամեծ սկզբունքները որովք Փէսդալոցցիի դաստիարակութեան ու հրահանգութեան աւելի բնական, դիւրահաս և խորունկ հիմ դրաւ. իրմէ առաջ եղած մեթոտներէն շատ աւելի գերազանց մեթոտ մը հնարեց, և իբրեւ այնպիսի բարձր գովեստներու արժանի եղաւ: Բայց Փէսդալոցցիին մշակած դաստիարակութեան գրութիւնն որչափ գերազանցալ է, ճշմարտութիւնը կը պահանջէ որ անոր ունեցած քանի մը թերութիւններն ալ խոստովանինք:

1. Միտքը լուացընելու և կարողութիւնները զարգացընելու ու զօրացընելու յարմար տեսած հրահանգութեան եղանակներուն խնամով փոյթ տարած ատենը, Փէսդալոցցիի բոլորովին մոռցաւ դրական հմտութեանց հարկաւորութիւնը, ուրոնք մտածութեան և ապագայ կենաց

գործնական ու պիտանի նիւթ կը մատկարարեն : Անոր դպրոցները կը թուած տղաք, անոր կերպովը հրահանգուելով, շատ անգամ առոյգ և սուր իմացական կարողութիւններով, բայց առանց անմիջական գործածութեան համար կարեւոր եղող հմտութեանց մթերներու դպրոցներէն դուրս կ'ելլեն : Անոնք չափաբերութեան և վերացեալ իմաստասիրութեան կիրթ և յարմար էին, բայց զանոնք հասարակ կենաց պիտոյիցը մերձեցընելու պատրաստուած ու յարգարուած չէին : Ըսել կ'ուզենք թէ Փէսդալոցեան դաստիարակութիւնը սքանչելի կերպով տեսական էր, բայց ոչ կամ շատ քիչ գործնական :

2. Փէսդալոցցի հայեցողական ու չափաբերական ուսման կարի կանուխ կը սկըսէր, անոնց չափէ աւելի կարեւորութիւն կ'ընծայէր, և ժամանակին մեծ մասն անոնց նուիրել կու տար. աս բանն ուրիշ ուսումներու պէտք եղած ուշադրութիւնն ընելու չէր ներէր, և միւս կարողութեանց կանոնաւոր ու ներդաշնակաւոր մշակութեանն արգելք կ'ըլլար :

3. Հրահանգութեան, այսինքն ուսուցանելու մեթոտն ալ կարեւոր կէտի մը մէջ պակասաւոր էր : Պարզաբանութիւնը կամ վերլուծութիւնը կարի մանրամասն ու կարի երկայն էր : Ասով միտքը ծանօթութիւններն իրենց ամենէն պարզ տարրներուն և ամենափոքր մասերուն բաժնուած ընդունելու այնպէս կը սովորէր, որ բաղադրեալ դաղափարները մընտրելու անվարժ կ'ըլլար. ոչ ալ քննութեան և եզրակացութեան մէջ արագ քայլեր ընելու կարող կ'ըլլար. ան որ առողջ դաստիարակութեան մ'արդիւնք է, և թէ՛ դիտութեան ու թէ՛ գործնական կենաց համար խիստ պատուական մտաւոր զօրութիւն ունեցած ըլլալու նշանակ է :

4. Ոմանք կ'ըսեն թէ Փէսդալոցցի շատ քիչ կարեւորութիւն կ'ընծայէր վկայութեան՝ որն որ մեր հմտութեանն աղբիւրներուն մէկն է. և դարձեալ պատմական ճշմարտութեան կարի սակաւ ուշադրութիւն կը նուիրէր : Սա դիտողութիւնն ընելու սովոր էր թէ պատմութիւնն ուրիշ բան չէ եթէ ոչ ստութեանց հիւստեւած մը. մոռցած իմն էր թէ այնչափ հարկաւոր է զբա-

ղեցընել տղաք մարդուն և բարոյական դիպուածներու հետ, որչափ բնութեան և նիւթոյ հետ. եթէ կ'ուզենք որ տղոց բարոյական կարողութիւններն ալ մշակուին, և նիւթական աշխարհէն վեր բարձրանան :

5. Ոմանք կը ցաւին նաև որ Փէսդալոցցի կրօնական դաստիարակութեան մասին իր նախորդներուն մէկ մեծ սխալմանը մէջ ինկաւ : Չափաբերական ու գիտնական նիւթերու բոլորովին մտադիր ըլլալով, Պաղեստինի պէս կը ջանար թելադրել իր աշակերտներուն պատմական ստուգութեան վերայնուադ համարումունենալ. ու ամեն ճշմարտութեան համար բանաւոր ապացոյց պահանջել, և կամ իրենց զգայարանաց վրկայութեանը դիմել, կամ ուրիշ ասոնց նման փաստեր փնտռել, ինչպէս որ բնական դիտութեանց ճշմարտութիւններուն մէջ կ'ըլլայ : Ղիշդ աս ճամբով է որ, կ'սեն, խորին գիտնական տաղանդներու տէր մարդիկ յայտնութեան ճշմարտութիւնը մերժելու յօժարեցան, և որ աւելի զարմանալին է՝ ոմանք ուրացան Անոր գոյութիւնն անգամ որուն գործքերն ու օրէնքները կը սորվէին :

Ղշմարիտ է թէ Փէսդալոցցիին անձնական բնաւորութիւնը կրօնական մասին անոր տուած դաստիարակութեան տեսութեանն ու եղանակին վրայ ազդեցութիւն ըրած էր : Ինք հեղ, քաղցր ու դէպ ամեն մարդ բարեսէր և անկեղծ բնաւորութիւն և ախորժակներ ունենալով, տղոց դաստիարակութեանը մէջ զանոնք կրօնքին տեսական ճշմարտութիւններուն երկայն և մանրամասն տեղեկացնելն աւելորդ կը համարէր, և կը պնդէր թէ տղաք հաւատարմութեան և սիրոյ զգացումներուն մէջ կը թուելով, երբոր իրենց ծնողացը, մեծերուն և բարերարներուն դէմ սիրալիր և երախտագէտ կ'ըլլան, շուտով և դիւրաւ ան զգացումները մեր երկնաւոր շօրը կը դարձնեն, երբ և որչափ որ ան երկնաւոր շօրը դաղափարն անոնց մտքերուն մէջ կ'արթննայ : Վերջապէս, կ'ըսեն, Փէսդալոցցի ծնած էր յաւեո դաղափարներ, քան տղաք կը թելու : Մենք չենք կրնար Փէսդալոցցիի վրայ եղած աս դատողութեանը հաճութիւն տալ. մարդ մը որոյ դրութիւնը ինչպէս քիչ մը ետքը

պիտի տեսնենք, ոչ միայն բոլոր Գերմանիա այլև բոլոր Եւրոպա հիացմամբ կ'ընդունի: Կարելի է թէ Փէսդալոցցիին կրօնական դաստիարակութեան տեսութիւնը շատ ճիշդ չըլլայ. բայց անոր պատմական ստուգութեան վրայ նուազ համարում ունեցած ըլլալը շիտակ չէ, ինչպէս վարը պիտի տեսնենք:

«Ղգգային դաստիարակութիւն յԵւրոպա», ըսուած գործին հեղինակը Փէսդալոցցիին համար կ'ըսէ. «Փէսդալոցցի առանց երբեք վհատելու և անխոնջ յարատեւութեամբ իր երկայն կեանքին մէջ իր դարուն դաստիարակութեան փնտախար և եղծիչ սխալմունքներուն դէմ օրինակովն ու բազմաթիւ գրուածներովը պատերազմեցաւ: Մեծ ուժով ու ոչ սակաւ յաջողութեամբ կռուեցաւ մոլեռանդութեան ու բռնութեան դէմ, թէ ինչպէս անոնց մէկը ջերմեռանդութիւնը, և միւսը կոյր հնազանդութիւնը ձեռք առած մզիտութիւնը ժողովուրդին օրինաւոր ժառանգութիւնը ընել, և գրեթէ մարդը վայրի անասուններու հաւասար ընել կը ջանային. և ստակի հետ արժէք չունեցող ամեն բան, այն է ուսումն ու հրահանգութիւնը, կորստական կը քարոզէին: Անկա հին մարդարէներուն հաւասար եռանդով օրէնսդիրներու և ծընողաց խղճին ազդու և ուժգին կը խօսէր ան բարձր պարտաւորութեանը վրայ զոր Նախախնամութիւնը, հպատակներուն ու զաւկրներուն ապագայ բախտն անոնց ձեռքը յանձնած ատենն, անոնց վրայ դրած է: Աս ճամբով անանկ շարժում մը յառաջ բերաւ որ բոլոր Եւրոպայի վրայ ազդեց. և անոր մերթ պարզ ու մերթ տեսական գրութիւնները գեղջուկներու հիւղերէն մինչև մեծամեծաց պալատները մուտ գրտան: Անոր խմբորդունի բնակարանն ամեն ազգէ խուռն բազմութիւն կը յորդէր. թագաւորներու գործակալներ և ազնուականներ, և հրապարակական դպրոցաց վերակացուներ և ուսուցիչներ, ուրիշ երկիրներու մէջ անոր գործակիցներն ըլլալու համար, անոր սկզբունքներուն միջամուխ ըլլալու կու գային:

Փէսդալոցցիին վկայութեան ու պատմութեան վրայ ունեցած տեսութեանը

գալով կ'ըսենք: Փէսդալոցցի ոչ թէ պատմական ստուգութեան վրայ նուազ համարում ունէր, և նոյնն ունենալ ալ կը թելադրէր, այլ կ'ըսէր թէ պատմութեան ու վկայութեան վրայ պէտք եղած համարումն ունենալու համար, կատարեալ ստուգութիւն կը պահանջուի: Եւ քանզի վկայութեան պատմական ստուգութեանը հասնելու համար, բանադատութեան (քրիթիս) կանոնները ամեն տեսակ պատմական աղբիւրներու վրայ ճշդիւ և ըստ անկեանցի ի կիր առնուլ պէտք է, առանց բանադատութեան ընդունուած պատմութիւն մը անստոյգ պատմութիւն է: Աւստի Փէսդալոցցի, իր նախորդներուն պէս կ'ըսէր, բանադատութեան տակ չինկած պատմութիւնը ստուգութիւններու հիւսուած մըն է. լաւ ևս կ'ըլլար եթէ ըսէր, Անանկ պատմութիւն մը, բառին յատուկ առմամբը, պատմութիւն չէ: Եւ միթէ իրաւունք չունէր Փէսդալոցցի պատմութեան վրայ աս համարումն ունենալու անանկ ժամանակ մը, ուր Գերմանական բանադատութիւնը լեզուադիտական ու հնախօսական (արխեոլոգի) հմտութիւններով զրոյցներուն (սաթ) ցուցուցած ամենէն աղօտ հնութիւններն երթալով, ան թոհ և բոհ քառսին մէջէն սըտուութեանց ամբաւ ջրակոյտ մը ստուգութեան հաստատութենէն զատելով, իբր թէ նոր պատմութիւն մը կ'արարչագործէր: Արդ Փէսդալոցցի իբրև արդարև Գերմանացի մը գերմանական ծանր ու հաստատուն մտքով, Սփորցհայմին գերմանական ազգին համարըսածին պէս, կ'ուզէր որ անեանց ինչ բանին (րէլիգի) աղախնէ, և չէր թողուր որ բանը նկատման մը աղախին ըլլայ: Վկայութեան մէջ ստուգութիւն փնտռել, և առանց ստուգութեան պատմութիւն մը իբր իրօք ճշմարիտ չընդունել՝ մտքին անանխօսիներ օրէնքն է: Եթէ կան անանկ մարդիկ որ յայտնութեան ճշմարտութիւն մը կամ անոր ապացուցուած ստուգութիւնը կը մերժեն, ի յառաջագունէ և նախապաշարմամբ մը մերժած կ'ըլլան: Մերժել պատմութիւն մը որ բանադատութեան ամեն օրէնքներովն արդարացած եղելութիւն մըն է, այնչափ հակառակ է ճշմարտասէր ու անկողմնակալ

հոգւոյ, որչափ է ընդունել պատմութիւն մը որ ան օրէնքներով ստուգուել չկրնար: Բրուսիոյ կառավարութիւնը 1809 ին ժողովրդեան մէջ հայրենասիրական ոգի յառաջ բերելու և ծաւալելու համար իբրև միջոց՝ նախնական դպրոցները դրութեամբ բարեկարգելու ելած ատենը, փեսդալոց-ցիին համբաւն իր զենիթը հասած էր: Տէրութեան մէջ ամենէն աղէկ ուսուցիչներուն և գաստիարակներուն մտադրութիւնըն՝ առաջնորդութեան և օգնութեան համար՝ անոր, անոր դպրոցին, անոր մեթոտին և անոր աշակերտներուն վրայ դարձած էր: Ի վերտուն անոր բնակարանը շատ եռանդուն երիտասարդ ուսուցիչներ զրկուեցան, որ անոր մեթոտները սորվին, և աղքատ տղոց համար անոր ունեցած ջերմեանդութեան ոգւով տոգորուին: Վերջապէս անոր սիրելի աշակերտներէն մէկը Վիլհելմ Գեյտեի 3-րդը, Բրուսիոյ իշխան Ֆրեդերիկոս Գ. ին 1701 յունուարի 13 ին իր դքսութիւնը Թագաւորութիւն հրատարակած, և ինքզինք Ա. Ֆրեդերիկոս անունով Բրուսիոյ Թագաւոր հռչակած օրը Բեռլինիսպերկ հիմնած որբանոցին մէջ վարժապետանոց մը կազմակերպելու հրաւիրուեցաւ: Աս վարժոցին առաջին տարին հարիւրէ աւելի ժառանգաւոր և ութսուն վարժապետ կառավարութեան ծախքովը փեսդալոցեան դրութեան սկզբանցն ու Մեթոտին տեղեակ ըլլալու համար վարժոցը կը յաճախէին: Ատոնց, և ուղղակի փեսդալոցցիին գացող վարժապետաց միջոցովն, ան սկզբունքներն ու մեթոտները ոչ միայն Բրուսիոյ այլևայլ կողմերն, այլև Գերմանիոյ ուրիշ տէրութեանց դպրոցներն և ուսումնարանները տարածուեցան: Արնայ ըսուել Թէ Զվիցերայէն աւելի Բրուսիոյ մէջ Փեսդալոցցիին և ուրիշ Ֆիլանտրոփեանց անունը ջերմաջերմ կը սիրուի:

Հարուստի:

ԻՐԱՒՈՒՆՔ

Տես Թիւ 20

Հիմա տեսնենք Թէ վեհապետութիւնն ինչ է: Վեհապետութիւնը (սովորէն) գե-

րագոյն իշխանութիւն է որով վիճակ մը կը կառավարուի: Գերագոյն իշխանութիւնը մարթ է վարել ներքուստ կամ արտաքուստ:

Ներքին վեհապետութիւնը կրնայ բոլորովին և իրօք վիճակը կազմող ժողովուրդին վրայ ըլլալ, և կամ երկրին ինքնուրոյն սահմանադրութեամբ կամ հիմնական օրէնքով մասնաւոր անձի մը տրուած ըլլալ: Աս կէտը իրաւանց ան մասը կը կազմէ, որուն համար ըսինք Թէ ներքին հասարակայ իրաւունք (արտաքին էրէնք) կը կոչուի, բայց սահմանադրական օրէնք կոչել լաւագոյն կ'ըլլայ:

Արտաքին վեհապետութիւնը քաղաքական ընկերութեան մը ուրիշ քաղաքական ընկերութեանց նկատմամբ անկախ ըլլալուն վրայ կը կայանայ. և ազգ ու վիճակ կամ տէրութիւն ըլլալուն էական պայմանն աս է: Արտաքին վեհապետութեան դրութեամբ կամ անիկա գործնականաբար բանեցրնելով է որ քաղաքական ընկերութեան մը համայնազգային յարաբերութիւնները, խաղաղութեան ու պատերազմի ատեն, ուրիշ քաղաքական ընկերութեանց հետ կը կենան: Ան օրէնքները՝ որովք արտաքին վեհապետութիւնը կը կանոնաւորուի, Արտաքին հասարակայ իրաւունք (արտաքին էրէնք) կը կոչուի, ինչպէս ուրիշ տեղ յիշեցինք, բայց համայնազգային իրաւունք կոչել աւելի լաւագոյն է:

Տէրութեան մը ուրիշ տէրութիւններէ ձանցցուիլը, և անոր ազգերու ընդհանուր ընկերութեանը մէջ ընդունուիլը, կրնայ կախում ունենալ. այս ինչ ներքին սահմանադրութիւնը կամ կառավարութեան ձևն ունենալէն, և կամ այս ինչ անձն իրեն Թագաւոր կամ վեհապետ ընտրելէն. կամ լաւ ևս ըսենք՝ անիկա ընդունող տէրութիւն մը կրնայ աս բաներն անոր իրմէն ընդունուելուն պայման ընել: Բայց տէրութեան մը ներքին սահմանադրութիւնը, կամ կառավարութեան ձևն ինչ որ ըլլայ, կամ անոր Թագաւորը ու վեհապետն ու որ ըլլայ, կամ Թէև ժողովրդեան մէջ այլևայլ կողմնակցութիւններ կառուարութեան դէմ ելլելով տէրութիւնն ան-

իշխանութեան մէջ ինկած ըլլայ, տակաւին օրինաւոր տէրութիւն է, մինչև որ ընկերական կանոնին վերջնական լուծմամբը վեհապետութիւնը բոլորովին մարի, կամ ուրիշ որեւիցէ պատճառով տէրութեան գոյութիւնը վերնայ :

Տէրութիւն մը կամ վիճակ մը վեհապետութիւնը ստացած է կամ իր քաղաքային ընկերութեանը կազմութեան սկիզբէն, և կամ անիկա կը ստանայ բաժնուելով ան հասարակութեան որուն ինք մէկ մասն է և անկէ կախում ունի :

Աս սկզբունքը թէ ներքին և թէ արտաքին վեհապետութեան նկատմամբ ճշմարիտ է : Բայց աս երկու տեսակ վեհապետութեանց մէջ հոս ծանուցանելու կարևոր դանադանութիւն մը կայ :

Վիճակի մը ներքին վեհապետութիւնը ուրիշ վիճակներուն անիկա ճանչնալէն բնաւ կախում չունի : Նոր վիճակ մը գոյացած առեւնձ իր ներքին վեհապետութիւնը հաստատելու համար, ուրիշներուն զինք ճանչնալուն կամ ընդունելուն ամենևին կարօտ չէ : Վիճակի կամ տէրութեան մը «րէտմբ» (պէ ֆաբրիկ) ըլլալը բաւական է՝ իր վեհապետութիւնն յիշատակելու (պէ քուրէ) հաստատելու համար : Անիկա տէրութիւն մըն է, քանզի է կամ կայ :

Այսպէս Ամերիգայի Միացեալ Նահանգաց ներքին վեհապետութիւնը կատարեալ էր ան օրուքնէ երբ անոնք զիրենք «ազատ, վեհապետ, և անկաւ վիճակներ» հրատարակեցին, այսինքն 4 յուլիս, 1776 : Աս սկզբան վրայ էր որ Ամերիգայի դերադոյն առեւանը (գոյ «է-էրէմ») 1808 ին վճռեց որ ընկերհաշտութիւնը (միութիւնը) կազմող բոլոր վիճակներն, իրենց ինքնուրոյն այսինքններէն քաղաքային օրէնքները դնելու իրաւունք ունեցան ան օրուքնէ՝ երբ անոնք զիրենք անկախ հրատարակեցին, և նոյն օրէն՝ վեհապետ տէրութիւններու բոլոր իրաւունքն ու իշխանութիւններն ստացան, և թէ աս բաներն անոնց Բրիտանիոյ Թագաւորին շնորհելով ստրուած չեն : 1782 ին խաղաղութեան դաշինքով անոնց անկախութիւնը ճանչցուած է, ոչ թէ անիկա անոնց շնորհուած : Ասկէ կը հետեւի թէ ամեն տէրու-

թեան կառավարութեան օրէնքները՝ իր անկախութեանը հրատարակած օրէն՝ վեհապետ տէրութեան օրէնքներ են, և ասանկ ըլլալուն համար՝ ան օրէնքներուն հրատարակուած օրէն տէրութեան ժողովուրդը հնազանդութեան կը պարտաւորուի :

Ընդհակառակն վիճակի մը արտաքին վեհապետութիւնը՝ կատարեալ և ամբողջ ըլլալու համար՝ ուրիշ վիճակներէ ճանչցուելու կամ ընդունուելու է : Ուստի թէպէտ նոր տէրութիւն մը, իր երկրին մէջ և իր քաղաքացիներուն համար գործելու մէջ ուրիշներէն ճանչցուելու կարօտ չէ, սակայն երբոր ազգերու մեծ ընկերութեանը մէջ մտնել կ'ուզէ, որուն բոլոր անդամները մասնաւոր իրաւունքներ ունին, և յատուկ պարտաւորութիւններ վերանին առած են զոր փոխոխակի կատարելու պարտական են, նոր տէրութիւնն ան մեծ ընկերութեան օգուտներուն կատարելապէս մասնակից ըլլալու համար, ան ընդունելութեանը կարօտ կ'ըլլայ : Իւրաքանչիւր տէրութիւն նոր տէրութիւնն իբր տէրութիւն ճանչնալու կամ չճանչնալու ազատ է. և իր դէպ 'ի նոր տէրութիւնն ունենալու վարմունքն անիկա ճանչնալէն կամ չճանչնալէն կախում ունի. և քանի որ աս ընդունելութիւնը բոլոր օտար տէրութեանց կողմէն ընդհանուր չէ, նոր տէրութիւնն իր արտաքին վեհապետութիւնը մինակ ան տէրութեանց հետ բանեցրնելու իրաւունք ունի, որոնք ան վեհապետութիւնը ճանչցած են :

Հարունակէլի :

ԴԱՍԻՄԵՆԱԿԱՆԻՒԹԻՒՆ

Տես թիւ 20 :

Առջիններէնուն մեծ մասն աղջիկ ըլլալուն, կամ տարի մը աւելի մանչ և տարի մ' աւելի աղջիկ ծնանելուն պատճառնիւն է : Նոյնպէս ի՞նչ է պատճառ որ երբոր ծեր կամ տկար երիկմարդ մը ուժեղ և

մանկամարդ կնիկ կ'առնէ . տղոց մեծ մասն աղջիկ կ'ըլլայ , և ուրիշ ասոնց նման դէպքեր : Աս դիպուածներն անշուշտ յատուկ բնական և հաստատուն պատճառներ ունենալու են . և եթէ աս երեւոյթներուն մինչև հիմա եղածէն աւելի երկայնամիտ մտադրութեամբ դիտողութիւն ըլլայ , շատ օգտակար հետեւութիւններ կրնան ելլել : Միւսնոյն ծնողաց պատահական և անցաւոր մէկ վիճակը կամ պարագան միթէ չկրնար ծնանելու զաւկներուն վրայ երբեմն մէկ կերպ , և երբեմն ուրիշ կերպ ազդեցութիւն ընել : Բայց ինչ որ է , երկու ծնողաց ալ , այսինքն հօրն ու մօրը մարմնոյ կազմութեանը միշտ և ամեն պարագայի մէջ միտ դնել արժան է : Մովսիսական օրէնքը (ՂԷԳ . ԺԲ . 2 . 5 .) ծննդաբեր կանանց աղջիկ տղոց համար մանչ տղոցմէ աւելի մաքրութեան ժամանակ սահմանած է : Աս հին օրէնսդրութիւնն ատ տարբերութիւնն ընելու մէջ արդեօք բնական պատճառ մ' ունեցած է : Մակարեբութիւն մը չկրնար արդեօք հանուիլ սա դիտողութեանէն որ հրէշներուն կամ ցուցանք կոչուած ծնունդներուն մեծ մասը աղջիկ տղոցմէ են : Արդարեւ ջաւաղի է որ ժառանգական իջման օրէնքներուն մեծ անհոգութիւնն ու զանցառութիւն կայ . ուր որ եթէ անոնց զգուշութիւն ըլլայ , ոչ միայն մառնաւոր ընտանեաց , այլև ողջոյն ազգերու վիճակն անտարակոյս կերպարանքի , հասակի , խառնուածոյ , առողջութեան , քանքարներու և բարոյական զգացմանց մասին կրնայ շատ աւելի լաւագոյն ըլլալ : Մենք Արիստոտելի հետ այնպէս կը կարծենք թէ մարդոց բնական և ընդածին տարբերութիւնները քաղաքական տնտեսութեան մէկ գլխաւոր առարկան ըլլալու են : Ով որ ժառանգական իջման օրէնքներուն կարեւորութեանը վրայ աշխարհք կրնայ համոզել , և յօժարեցընել մարդիկ որ անոնց համեմատ վաքուին , անոնց աւելի բարիք ըրած , և անոնց լաւանալուն շատ աւելի նպաստամատոյց եղած կ'ըլլայ , քան որ եիցէ հիմնարկութեամբ կամ ուսմանց դրութեամբ : Ան ատեն մարդիկ կազմուածքի գեղեցկութեան ու մարմնոյ և մըտաց առուգութեան ինչ մեծ զգուշու-

թեամբ ընտրութիւն պիտի ընեն : Երկու ծնողաց ալ առողջութեան վիճակն , անոնց տարիքն , անոնց ապրելուն նախընթաց կերպը՝ զաւկին կամ սաղմին զարգացմանը կերպին վրայ ազդեցութիւն կ'ընեն : Նմանապէս և աւելի ևս , մօրն առողջութեան վիճակը , անոր կենսական պաշտօնները , զորօրինակ՝ մարսողութիւնը , շիջառութիւնն , արեան շրջանն և ուրիշ ասոնց նման բաներ , յղութեան միջոցին մէջ մեծ կշիռ ու ծանրութիւն ունին :

“ Հաւանական է ” , կ'ըսէ Տր . Թուշ , “ Թէ ծնողաց վրայ մարմնոյ և մտաց յատկութիւնները , որոնք տղոց վրայ հանճար կամ ոգի յառաջ կը բերեն , կրնան որոշ և կանոնաւոր կերպով ճանչցուիլ . չե կարելի է թէ ժամանակ պիտի գայ որ մենք տղոց իմացական բնաւորութիւնն անոնց ծնողացն այլևայլ իմացական կարողութիւններուն հմտութենէն ստուգութեամբ գուշակելու կարող պիտի ըլլանք : Տանի մարգարի Էրիկմարգոց Արեւելեան Հնդիկ կանանց հետ ամուսնութենէն՝ Եւրոպացւոյ ձեն ու առոյգ միտքն ունեցող տղաք կը ծնանին . բայց միւսնոյն արգիւնքը չերեիր ան տղոց վրայ , որոնք Արեւելեան Հրեգիկ կանանց ուրիշ Եւրոպական ազգի մը Էրիկմարգոց հետ ըրած ամուսնութենէն կը ծնանին ” : Տր . Թուշ . Ֆիլէիֆալան պատճառներուն իմացական կարողութեանց վրայ ըրած ազդեցութիւնը : Էջ . 119 :

Թէ առողջութեան և թէ հիւանդութեանց նկատմամբ իրական փոփոխութիւն մը յառաջ գալու համար , կ'երեւի թէ երեք պորտ իրարու յաջորդել հարկաւոր է : “ Եթէ գոյտը (կոտոր) ” կ'ըսէ Տր . Գոտեր , “ լոկ պատահական է , և մինակ ծնողաց մէկն անով պիտոցած է , տղաք գոտոտ (կոտորէ՞ծ) չեն ծնանիր : Եթէ գոտոտ հօրմէ ծնած տղայ մը երկու պորտի վեր գոտոտ աղջիկ մ' առնէ , կամ ան երկիրներու մէջ ուր գոյտն ընտանի է , երրորդ պորտին ծնած մանուկը ոչ միայն գոտոտ է , այլև շնալար (գրեգէն) ” : Գոյտի և շնալարի ճառին մէջ . Բարիդ . 1800 . Էջ . 69 :

Շարունակելի :

Այս պարբերաթերթիս առաջին մէկ տարեկան շրջանին ծայրը հասած ատեննիս պարտք է մեզ մեր երախտագիտական զգացումները, շնորհակալութիւնն ու լիովին գոհունակութեան ցոյցը տալ բոլոր այն Յարգւոյ և Ազգասէր անձանց որոնք բարեհաճեցան իրենց բաժանորդութեամբը հանդէսս պատուել: Մերոյ Ազգային սրտից մէջ դառած հազուադիւր օթարանը արդահատեց զինքն ու քաջալերեց չկասկած իր ընթացքէն, որով և ահա կը պատրաստուի սկսիլ իր երկրորդ տարեկան շրջանը:

Կը խոստանայ Աերն իր Յարգւոյ բաժանորդաց որ շարունակէ իր ոճը իր նիւթերը՝ նոյն ընթացքով ինչպէս մինչև հիմա, սէրն ու խաղաղութիւնը միշտ իրեն նպատակ ունենալով և առանց իր խոհական ոճը արատաւորելու, որով և իր ազդած սիրոյն արդասիբը շնորհօք Ազգին վայելէ:

Տարեկան իր այս երկրորդ շրջանին մէջ Աերը չէ թէ 15 օրը անդամ մը ինչպէս մինչև հիմա կ'ըլլար, այլ ամեն շաբաթ ի լոյս պիտի ընծայուի զի առայդ թախանձող բաժանորդք բազմաթիւ են, և սիրոյս նպատակն է միշտ և ամենուն հաճոյանալ:

Կը խոստանայ Աերն այս անգամ, ազգային յօդուածները պարզ ոճով արտադրել՝ որպէս զի ամեն հայու դիւրինաց ըլլան: Եւ որովհետև Մերոյս Արգւոյ բաժանորդներէն շատերը շատ թախանձանօք խնդրեցին որ հանդէսս զուարթացուցիչ յօդուածներ ալ պարունակէ, կը ստիպուինք այս երկրորդ շրջանիս մէջ իրենց բաղձանացն ալ համաձայնիլ, ուստի և Աերը ասկից ետև բանասիրական զուարթ դրօսեցուցիչ յօդուածներ կամ գեղեցիկ վիպասանութիւններ ու խորհրդաւոր ուրուագրութիւններ ալ անպատճառ պիտի պարունակէ:

Բաւական կը համարի Աերը իր տարեկան գինը փոքր ինչ միայն աճեցրնել, այսինքն տարեկանբաժանորդութեան գինը 100ի տեղ 120 միայն ընել որ աւելցած թուոյ համեմատութեամբ խիստ քիչ բան մ'է, բայց սէրը քիչով կը շատանայ:

Բաժանորդութեան գինը կանխիկ վճարելի է. և իրեն բաժանորդութիւնը շարունակել ուզող յարգւոյ Տեարց կ'աղաչուի՝ որ վերջնութիւն կամ վերջին թուոյն հետ իրենց վճարումն ընելով խնաց ընեն իրենց բարի դիտաւորութիւնը:

Վերջոյ՝ լիովին յուսով Աերն իր ազդարարական խօսքերը կնքելով՝ ազգասէր սրտերէն տրուելու քաղցրահնչիկ արձագանգին կ'սպասէ: